

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XIII

NeŖir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XIII

İstanbul - 1993

16. YÜZYILDA KULB SANCAĞI HAKKINDA SOSYAL VE EKONOMİK BİR ARAŞTIRMA

Alpay Bizbirlık

Osmanlı Devleti taşra teşkilâtı üzerine gerek tahrir defterlerine ve gerekse diğer kaynaklara dayanılarak yapılan birtakım çalışmalar sonucunda, o dönem cemiyet yapısı, nüfus hareketleri, şehirleşme vs. gibi sosyolojik bir takım konuların yanında ekonomik durum, idarî durum gibi konulara da ışık tutulmuş olunacaktır. Kulb Sancağı açısından yapılan bu araştırma ile de adı geçen konularda tahlil yapılmaya çalışılmıştır. Kaynaklarımız ise Ankara Tapu Kadastro Arşivi'nden 97 numaralı Diyarbekir Vilâyeti Tahrir Defteri (H. 972), İstanbul Başbakanlık Arşivi 543 numaralı maliyeden müdevver defter, İstanbul Başbakanlık Arşivi Kâmil Kepeci tasnifi 246'dır.

Diyarbekir, 1514 Çaldıran Savaşı'nın ardından Yavuz Sultan Selim'in güttüğü Doğu siyasetinin sonucu olarak Osmanlı topraklarına katıldı⁽¹⁾. Osmanlı hakimiyetinin tam olarak yerleşebilmesi 1517 yılına kadar sürdü⁽²⁾.

Kulb, Osmanlı hakimiyetine girdiği zaman "yurtluk, ocaklık" statüsüne sahip sancaklardan olmak üzere Diyarbekir vilâyetine bağlanıp yönetimi de Süleymanî aşireti beylerine bırakılmıştı⁽³⁾.

(1) Geniş bilgi için bkz. Hoca Saadettin, Tacü't Tevârih, İstanbul 1279-80, II, s. 297-311; Solâkzade Tarihi, İstanbul 1297, s. 359-381 ve N. Göyünç, XVI. yüzyılda Mardin Sancağı, Ankara 1991 s. 14-18.

(2) M. Halil Yinanç, "Diyarbekir", İ.A., C.III, s.623.

(3) Bkz. T.K.A. Diyarbekir Vilâyeti Tahrir Defteri No. 97. s.3b -4b.

İskân Yerleri, Topluluklar ve Nüfus

A- İskân Yerleri:

Tahrir defterine göre Kulb Sancağı beş nahiyeye ayrılmıştı. Bunlar Nâhiye-i Kulb (Merkez Nâhiye), Nâhiye-i Ciska, Nâhiye-i Ahiha, Nâhiye-i Rabat ve Nâhiye-i Boşat'tır⁽⁴⁾.

Sancaktaki nâhiyelerin hepsinin bir merkezi vardır. Bunlara nefis denilmektedir⁽⁵⁾.

Esasen nefis tabir edilen bu yerleşim yerleri hakkında Osmanlı belgelerinde yeterli derecede açıklayıcı bilgi yoktur. Fakat defterlerdeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bunlar köylerden nüfus açısından büyük idiler ve çoğunda küçük sanayi tesisleri de mevcut idi.

Nefsler:

1- Nefs-i Kulb: Tahrir defterinde Nefs-i Kulb adı ile kaydedilen yerleşim merkezinde hâne ve nefer kaydı yapılmamıştır. Sadece şöyle bir ibâre vardır; "Haliyen Alihan Bey akrabası ve emlakıyla mütemekkindir." Sözedilen Alihan Bey sancak beyidir. Bu merkez sancak beyi ve ailesinin ikâmet ettikleri yer olduğu için hâne ve nefer sayımı yapılmamış olsa gerektir. Kulb'ta mercimek üretimi ve küçük baş hayvancılık yapılmaktadır. Vergi hâsılı 500 akçe kaydedilmiştir. Şu anda eski Kulb'un yerinde küçük bir mezra'a vardır. Kulb Kalesi'ne de "Kale-i Kefrum" denilmektedir⁽⁶⁾.

2- Ciska: 555 hâne, 625 nefer, 70 mücerred bulunan müslimgayrimüslim toplulukların karışık ikâmet ettikleri büyük bir yerleşim merkezidir. Ciska'da buğday, arpa, soğan, meyve üretimi, bağcılık ve arıcılık yapılmaktadır. Vergi hâsılı 58000 akçedir. 1965'te 649, 1985'de 1283, 1990'da 2116 nüfusa sahip olan, büyük bir köydür. Yeni ismi Ağaçalı köyüdür. Kulb İlçesi Ağaçalı Bucağı merkezidir⁽⁷⁾.

3- Ahiha: 177 hâne, 224 neferli gayrimüslim yerleşim merkezidir. Ahiha'da buğday, arpa, pamuk, nar, pirinç üretimi, bağcılık ve arıcılık yapılmaktadır. Vergi hâsılı 34798 akçedir. Şu anda Kulb İlçesi Hamzalı bucağına bağlı Ahikan Köyü olmalıdır. Bu köy 1965'te 130, 1985'te 375, 1990'da 485 nüfusa sahiptir. Şu anda tamamen müslim ahalisi olan bu köyün yeni ismi Yâkıt köyüdür⁽⁸⁾.

(4) Bkz. T.K.A. Diyarbakir Vilayeti Tahrir Defteri No. 97. s.3b - 4b.

(5) Nefs hakkında bkz. Nejat Göyünç, Mardin Sancağı, s. 456 ve Süreyya Faroqî, 16. asırda batı ve güney sancaklarında belirli aralıklarla kurulan pazarlar", Gelişme Dergisi, Ankara 1978 s.1, s.42.

(6) Yörede yapılan taramalar sonucu bilgiler sağlanmıştır.

(7) Bkz. T.K.A.TD. Diyarbakir no. 97, s.19a - 22b. Diğer bilgiler için bkz. 1967 Diyarbakir İl Yılığ, s. 107 ve 1985 - 1990 D.İ.E. Nüfus İstatistikleri.

(8) Bkz. T.K.A. T.D. Diyarbakir no. 97, s. 32b. Diğer bilgiler için bkz. 1967 Diyarbakir İl Yılığ, s. 107 ve 1985 - 1990 D.İ.E. Nüfus İstatistikleri.

4- Rabat: 163 hâne, 213 nefer, 2 mücerred (müslüman) bulunan gayri-müslim - müslim toplulukların karışık ikâmet ettikleri bir yerleşim merkezidir. Rabat'ta buğday, arpa, mısır, pamuk üretimi ve bağcılık yapılmaktadır. Vergi hâsılı 32000 akçedir. Şu anda Siirt İli Kozluk ilçesi Bekirhan Bucuğu'na bağlı, 1965'te 478, 1984'te 1434, 1990'da 1396 nüfuslu bir köydür. Yeni ismi Yanık Kaya köyüdür⁽⁹⁾.

5- Boşat: 91 hâne, 130 nefer bulunan gayri müslim yerleşim merkezidir. Boşat'ta buğday, arpa, meyva, mısır, pamuk üretimi, bağcılık ve küçük baş hayvancılık yapılmaktadır. Vergi hâsılı 12745 akçedir. Şu anda Silvan İlçesi merkez bucağına bağlı 1965'te 630, 1985'te 813, 1990'da 820 nüfuslu bir köydür⁽¹⁰⁾.

Köyler:

Kulp Sancağı'nda 47 Kulb'a bağlı, 35 Ciska'ya bağlı, 2 Ahiha'ya bağlı, 16 Rabat'a bağlı, 8 Boşat'a bağlı toplam 108 köy vardır. Bu köyler 3 haneyle 120 hane arasında değişen büyüklüktedir. Müslim köy sayısı 65, gayrimüslim köy sayısı 41'dir. Müslim köyler toplam köy sayısının % 58.03'ünü, gayri müslim köyler ise % 38'ini oluştururlar. Karışık yerleşim olan köy sayısı da 2 olup toplam köy sayısının % 1.31'ini oluşturur. Bu rakamlara bakarak müslim ahalinin sancakta nüfus olarak ekseriyete sahip olduğu sanılsa da, durum hiçte öyle değildir. Çünkü, her ne kadar müslim köyler sayı olarak fazla ise de bunlar çoğunlukla 10-15 haneyi geçmeyen köylerdir. Gayrimüslim köyleri ise hane olarak daha kalabalıktırlar.

Köylerin ekserisi müslim köyleri olmasına rağmen bölgede müslim yerleşiminin nispeten yeni olması, müslim ahalinin çoğunlukla göçebe menşeden gelmesi, sancak arazisinin geniş çapta tarıma elverişli araziler içermemesi gibi sebeplerden ötürü bu köyler zamanla yerlerinden kalkmış veya mezra haline gelmişlerse de, yerlerine zamanla daha kalabalık nüfus içeren köylerin kurulduğu anlaşılmaktadır⁽¹¹⁾.

Gayrimüslim köyleri ise, boşalmış veya ahali müslümanlaşmış olmalı ki, zamanla bu köyler birer müslüman köyü olmuştur⁽¹²⁾.

(9) Bkz. T.K.A. T.D. Diyarbekir no. 97, s. 35a - 37a. Diğer bilgiler için bkz. 1967 Siirt İl Yıllığı, s. 138 ve 1985 - 1990 D.İ.E. Nüfus İstatistikleri.

(10) Bkz. T.K.A. T.D. Diyarbekir no. 97, s. 45a - 45b. Diğer bilgiler için bkz. 1967 Diyarbekir İl Yıllığı, s. 112 ve 1985 - 1990 D.İ.E. Nüfus İstatistikleri.

(11) 1967 Diyarbekir İl Yıllığı, s. 107 - 113.

(12) Yörede yapılan araştırmalar bu kanıyı doğrulayıcı mahiyettedir. Ayrıca bkz. 1967 Diyarbekir İl Yıllığı, s. 107 - 113.

Nahiyelere Göre Müslim ve Gayrimüslim Köy Dağılımı:

Nahiyeler	Gayrimüslim Köy Sayısı	Müslim Köy Sayısı
Nâhiye-i Kulb	23	23
Nâhiye-i Ciska	4	31
Nâhiye-i Ahiha	1	1
Nâhiye-i Rabat	11	5
Nâhiye-i Boşat	3	5

Mezralar:

Tahrir yapıldığı dönemde sancakta toplam 36 mezra vardır. Bu mezralardan 22 tanesi köylere bağlıdır. 14 tanesi ise bağımsız mezradır. Bağımsız mezralardan 2 tanesinde yakın köylerin ahali, 2 tanesinde de aşiret mensupları ziraat etmektedirler.

Mezraların gelirleri de köyler gibi sancak beyleri hasları ve tımarları içinde geçmektedir. Bağımsız olmayan mezraların hasılları köy gelirleri içinde zikredildiği için kesin bir rakam vermek çok güçtür. Bağımsız mezralarda ise, böyle bir durum sözkonusu değildir. Çünkü, bu durumdaki mezraların hasılları tahmini de olsa defterlere kaydedilmiştir.

Nahiyelere Göre Mezra Dağılım Tablosu

Nahiyeler	Mezra sayısı
Nâhiye-i Kulb	12
Nâhiye-i Ciska	13
Nâhiye-i Ahiha	1
Nâhiye-i Rabat	6
Nâhiye-i Boşat	4

Topluluklar

A- Yerleşik Topluluklar:

Müslüman Halk: Tahrir defterlerinde millet ayrımı dine göre yapılmakta, bunun yanısıra milliyeti belirtir bir kayıt yer almamaktadır. Bu yüz-

den müslüman halk açısından kesin bir milliyet ayrımı yapılmısa da bölgenin uzun süre Türk hakimiyetinde kalmasından dolayı Türk-Kürt karışık olabileceğini söylemek mümkün olacaktır. Zaten bu iki halkın aynı din ve çok yakın kültürlerin insanları olmalarından dolayı aralalarında çok sıkı bağların bulunması tabiidir. Bu bağlar öyle kuvvetlenmiş olmalı ki resmi vesikalarda iki grup bir arada zikredildiği (Türkmen ekradı gibi) olmuştur. Yine aynı sebepten dolayı aslında Türk olan bazı aşiretler Kürt sanılmıştır. Şöyleki; Şerefnâme'de Kürt aşiretlerinden sayılan Şakakî aşireti⁽¹³⁾ Tuhfe-i Şahî adlı bir risalede Türk aşiretleri arasında zikredilmektedir⁽¹⁴⁾.

Hristiyan Halk: Sancakta bulunan gayri müslimler Bizans İmparatorluğu döneminde bölgede yerleşik olan Ermeni ve Süryâniler olsa gerektir. Gayrimüslimlerin milliyetini tespit meselesinde de tam bir bilgi veremiyoruz. Çünkü, belgelerde, bu grubun tamamı, gebran umumî adıyla gösterilmiştir. Geriye ancak şahıs adlarına bakıp tespit yolu kalmaktaysa da, Süryani ve Ermeni cemaatleri arasında çok yakın ilişkiler olup, iki cemaat birbirlerinin törenlerine giderler ve birbirlerinden kız alıp verirlerdi⁽¹⁵⁾. Sonuç olarak böylesine bir kültürel yakınlaşmanın mevcut olduğu bölgelerde isimlerde milliyet tespiti yapmak zorlaşmaktadır.

B- Göçebe Topluluklar:

Sancakta 8 aşiretin var olduğunu biliyoruz ki, bunlar Süleymanî Aşireti'nin grupları; Delhizan, Bucıyan, Zilan, Besyan, Zıkızıyan, Banuki, Hevendi ve Berezan gruplarıdır⁽¹⁶⁾. Bu aşiretlerden Banuki, Delhizan, Hevendi dışındakiler tahrir defterinde zikredilmemektedir. Yalnız Zilan, Besyan ve Bucıyan aşiretleri adıyla anılan bir mirivalığın mevcudiyeti defter kayıtlarından anlaşılmaktadır⁽¹⁷⁾.

Banuki aşireti sancakta iki oymak halinde ve iki ayrı kethüda yönetiminde 770 nüfusa malik olarak yaşamaktaydı.

Delhizan Aşireti iki oymak halinde ve iki ayrı kethüda yönetiminde 345 nüfusa malik idiler.

Hevendi Aşireti bir oymak halinde 105 kişilik nüfusa malik olarak sancakta yaşamakta idiler⁽¹⁸⁾.

(13) Şerefnan, Şerefnâme, (çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul 1990, s. 173.

(14) Bkz. Nejat Göyünç, "Türk - Kürt İlişkileri Hakkında", Türk Kültürü, sayı: 346, s. 67-68.

(15) Ayrıca bkz. H. von Moltke, Türkiye Mektupları, çev. H. ÖRS, İstanbul 1969 s. 35 ve 40.

(16) Şerefnan, Şerefnâme, (çev. M. Emin Bozarslan), s. 294.

(17) T.K.A. T.D. Diyarbekir no: 97, s. 45-46 vd.

(18) Bkz. T.K.A. T.D. Diyarbekir no. 97.

C- Nüfus:

Tahrir döneminde sancak nüfusu hesaplanırken, hane, nefer ve mücerred sayıları belli olduğu zaman $Hane \times 4 + mücerred$ formülü, sadece nefer sayısı belli ise $nefer \times 5$ formülü kullanılmış olup bu katsayılar ve formlere göre sancağın nüfusu şu şekilde bulunmuştur:

Müslimler	Nüfus
Yerleşik halk	5470
Sipahiler 24x5	120
Cebelüleri 4x5	20
Toplam:	5610
Gayri Müslimler	Nüfus
Yerleşik halk	10547
Genel toplam	16157

Tabloya göre müslim nüfusu genel nüfusa oranla % 34.72'dir. Gayrimüslim nüfusun, genel nüfusa oranı ise % 65.25'dir.

Nâhiyelere göre nüfus durumu

Nâhiyeler	M. Nüfus	G. Nüfus %'si	GM. Nüfus	G. Nüfus %	Top N.
Nâhiye-i Kulb	1228	29.69	2908	70.30	4136
Nâhiye-i Ciska	3250	54.51	2712	45.48	5962
Nâhiye-i Ahiha	78	8.31	860	91.68	938
Nâhiye-i Rabat	345	10.91	2817	89.08	3162
Nâhiye-i Başat	569	31.28	1250	68.71	1819

Tablodan anlaşılacağı gibi Nâhiye-i Ciska hariç bütün nâhiyelerde gayrimüslim nüfus fazladır. Bunun nedeni de herhalde, bu nâhiye topraklarının daha düzlük ve ziraate elverişli olmasıdır. Gayrimüslim yerleşmesine nazaran daha yeni olan müslim yerleşmeleri küçükbaş hayvancılık ve ziraate daha elverişli yerlerde olmuş, böylece diğer nâhiyelere müslim yerleşme oranı düşmüştür. Her ne kadar Ciska haricindeki nâhiyelerde gayrimüslimler kalabalıksa da zamanla nüfusları azalacaktır⁽¹⁹⁾.

(19) Yöre yakın yerlerde gayrimüslim nüfusun yıllara göre azaldığını biliyoruz. Karşılaştırma açısından bkz. Nejat Göyünç, "16. yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik durumu", Türkiye İktisat Tarihi Semineri (Ankara, 1973), s. 72-82 ve Stanford J. Shaw, "Ottoman Population Movement During the Last Year on the Empire 1885-1914. Some Preliminary Remarks", Osmanlı Araştırmaları, I. s. 200-204.

Tımar Sistemi:**Haslar:**

Sancaktaki Haslar Padişah Hasları, Sancakbeyi Hasları, Mahmudi Hasanbey Hasları, Zilan - Besyan - Buciyan Sancakbeyi Hasları olarak dört grupta incelenebilir. Mufassal tahrir defteri verilerine göre Kulp Sancağı gelirlerinden % 18.4'ü Padişah Haslarına ayrılmıştır. Toplam 133525 akçe olan Padişah Haslarının elliüçbin akçesi Kulb Nâhiyesi mahsul-u âdet-i ağnam gelirlerinden, 80525 akçesi de karye ve mezra gelirlerinden oluşmaktadır. Has gelirlerinin dokuz köy ve bağlı mezarları hasıllarından oluşan 80525 akçelik kısmı, tüm has gelirlerinin % 60.30'unu oluşturmaktadır. Nâhiye-i Kulb'a ait mahsul-u âdet-i ağnam geliri ise, tüm has gelirlerinin % 39.70'ini oluşturmaktadır.

Padişah Haslarının Nâhiyelere Göre Dağılımı

Nâhiyeler	Hasılat	%'si
Nâhiye-i Kulb	69710	52.20
Nâhiye-i Ahiha	34768	26.03
Nâhiye-i Rabat	21659	16.22
Nâhiye-i Boşat	3800	2.8
Nâhiye-i Ciska	3588	2.6

Kulb Sancağı'nda Padişah Haslarına ayrılan gelirlerden biraz daha fazlasını sancak beyine ayrılan has gelirleri teşkil eder. Sancak beyi Hasları, Padişah Haslarından 76708 akçe daha fazladır. Sancak Beyi haslarının toplam geliri 221005 akçedir. Tahrir defterine göre Sancak Beyine ait gelirlerin bir kısmı mahsullerden alınan mukata'a türü vergilerden, bir kısmı da köy ve mezarları hasıllarından ve göçebe topluluklarından alınan vergilerden oluşmaktadır. Sancakbeyi haslarının tümü Kulb Nâhiyesi'ne aittir.

Hasların Gelir Cinsine Göre Sınıflandırılması:

Gelir Cinsi	Hasıl	%'si
9 çeşit mukata'a	34900	16.60
45 köy	124190	59.07
13 mezra	15352	7.30
5 oymak göçebe	5791	2.75
5 tür mahsul	30000	14.26

Mahmudî Hasan Bey'in Sancakta Rabat Köyü'nün hasılından oluşan 32000 akçelik geliri vardır.

Zilan, Besyan, Buciyân Sancakbeyi Hasları sancak gelirleri arasında büyük bir pay almamaktadır.

Hepsi Nâhiye-i Boşat'ta bulunan gelir kaynakları iki köy, iki mezra ve bir mahsûl hasılından oluşmaktadır. Toplam miktarı 80000 akçedir.

Zeâmetler:

Haslardan sonra gelir miktarı olarak ikinci sınıfı oluşturmaktadırlardır⁽²⁰⁾.

Kulb Sancağı'nda 3 zeâmet kaydedilmiştir. Gelirlerinin tümü köy hasıllarından oluşmaktadır. Büyük çoğunluğu da Nâhiye-i Ciska'da yer almaktadır. Sancaktaki zaimler sancakbeyinin oğlu Hüseyin Bey, Hazine Defterdarı Bali Çelebi ve Diyarbakır Tımar Kethüdası Ahmet Bey'dir. Bu üç zaimin sahip olduğu gelir 171309 akçedir.

Tımarlar:

Sancak gelirlerinden 85420 akçe de tımar gelirine ayrılmıştır. Bunların yanında Beksi Köyü (8000 akçe hasılı) ve Pirmusi Köyü (9329 akçe hasılı) hem tımar hem de zeâmet kaydedilmiştir.

Sancak Gelirlerinin Dağılımı

Padişah Hasları	133525 akçe	% 18.04
Sancakbeyi Hasları	221005 akçe	% 29.86
Z.B. Buciyân Sancakbeyi Hassı	80000 akçe	% 10.80
Mahmudî Hasan Bey Hassı	32000 akçe	% 4.32
Zeâmetler	171309 akçe	% 23.14
Tımarlar	85240 akçe	% 11.54
Tımar ve Zeâmetler	17329 akçe	% 2.34

İktisadî Yapı

16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu taşra birimleri endüstri öncesi toplumların ortak bir özelliği olan ziraate dayalı iktisadî faaliyetlerin yoğunluk kazandığı birimler olarak göze çarpmaktadırlar. Toprak ürünleri halkın ana geçim kaynağı ve küçük sanayi tesislerinin hammadde kaynağı durumunda idiye de, sancaklara bağlı nâhiye ve köylerde birtakım iktisadî faaliyetler göze çarpmaktadır. Bunlar, hayvancılık, bal üretimine dayalı arıcılık, küçük sanayi tesisleri işletmeciliği vs. gibi faaliyetlerdir.

Hemen hemen tüm ülkede olduğu gibi Kulb Sancağı dahilinde de buğday ve arpa gibi geleneksel ürünlerin ekimi iktisadî faaliyetlerin başında geliyordu.

(20) Zeâmet için bkz. Mustafa Nuri Paşa, Netâyicü'l Vukuat, İstanbul 1924, I, 120 ve Ayn Ali Efendi, Kavânin-i Âl-i Osman, İstanbul 1280, s. 62.

Buğday ve arpayı takiben, mısır, meyvecilik, pamuk, asma gibi bitkilerin ekim ve dikimi tarımsal faaliyetler arasında önemli yer tutuyordu.

A- Tarımsal Faaliyetler

a- Buğday üretimi: Buğday, sancaktaki tüm köy ve mezralarda üretimi yapılan bir bitkidir. Tahrir döneminde Kulb Sancağı'nda toplam 54525 kile buğday üretilmektedir. Bir Diyarbakır kilesi yarım İstanbul kilesidir⁽²¹⁾ Bir İstanbul kilesi de 25.7 kg'dır⁽²²⁾. O halde sancakta 1401292.5 kg. buğday üretilmektedir.

b- Arpa üretimi: Buğdaydan sonra sancakta en yaygın üretilen tahıldır. Sancaktaki üretimi 28145 kile, 723326.5 kg.'dır.

c- Mısır üretimi: Buğday ve arpadan sonra üretimde üçüncü sırayı alır. Sancaktaki toplam üretimi 27305 kile, 701738.5 kg.'dır.

d- Pamuk üretimi: Mühim bir sanayi bitkisi olan pamuğun sancaktaki toplam üretimi 8165 müd.'dür.

e- Pirinç üretimi: Sancakta pek fazla olmamakla beraber pirinç üretimi de yapılmaktadır. Teşvik edici bir takım önlemler alınmasına rağmen toplam üretim 2166,5 müd.'de kalmıştır.

f- Bağcılık: Sancakta bağcılık oldukça yaygın olmasına rağmen bağ ürünlerinden alınan öşr-ü bağ ve öşr-ü bağat kayıtlarında sadece nakdi miktar belirtildiği için üretimin ne kadar olduğunu bilemiyoruz.

g- Mercimek üretimi: Sadece nefsi Kulb ve Karye-i Başka'da üretilmektedir. Üretim miktarı 8400 müd.'dür.

Sancakta bunlara ek olarak soğan, meyve, bostan ve kendir üretimleri de yapılmaktadır.

B- Hayvancılık:

Ziraî faaliyetlerden sonra halkın en önemli geçim kaynağı hayvancılıkla elde edilen ürünlerdir. Konar göçerlerin yanısıra yerleşik halk tarafından da küçükbaş hayvan yetiştirilmekteydi. Resm-i Ganem iki koyuna bir akçe olduğuna göre⁽²³⁾ küçük baş hayvan sayısı 109508 olacaktır.

C- Arıcılık:

16. yüzyılda Kulb Sancağı'nda arıcılık da oldukça yaygındır. Kovan başına sipahiye ikişer akçe verilmekte olduğuna göre⁽²⁴⁾, bundan hareketle kovan sayısı 4091 adet bulunmaktadır. Bal üretim miktarı ise öşür nakti olarak alındığı için belli değildir.

(21) Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar", Tarih Vesikaları, (1941), s. 20 - 59, s. 218.

(22) Mehmet Ali Ünal, 16. Yüzyılda Harput Sancağı, Ankara 1989, s. 101.

(23) Bkz. Diyarbekir Vilayeti Kanunnâmesi, mad. 10 (H. 972)

(24) Bkz. Diyarbekir Vilayeti Kanunnâmesi, mad. 6 (H. 972)

D- Küçük Sanai Tesisleri:

Kulb Sancağı'nda bu türden asiyab, debbağhane, mumhane gibi tesisler var idi.

Küçük Sanayi Tesislerinin Nâhiyelere Göre Dağılımı:

Nâhiyeler	Tesis Türü	ve Adedi
Kulb.....	Asiyab.....	5 bab
Kulb.....	Debbağhane.....	1 adet
Kulb.....	Boyahane.....	2 adet
Ciska.....	Asiyab.....	19 bab
Ciska.....	Boyahane.....	1 adet
Ciska.....	Mumhane.....	1 adet
Ahiha.....	Asiyab.....	3 bab
Ahiha.....	Boyahane.....	1 adet
Rabat.....	Asiyab.....	11 bab
Rabat.....	Boyahane.....	3 adet
Boşat.....	Asiyab.....	22 bab
Boşat.....	Boyahane.....	2 adet

E- Vergiler:**a- Tarımsal Faaliyetlerden Alınan Vergiler:**

1- Buğday öşrü: Tahrir döneminde buğdaydan alınan öşr tutarı 126660 akçedir. Öşr olarak alınan buğday miktarı ise 10905 kiledir. Sancağın toplam gelirine göre buğday öşrü miktarı % 17.11'lik bir paya sahiptir.

2- Arpa öşrü: Alınan öşrün tutarı sancak genelinde 42888 akçedir. Öşr olarak alınan ürün miktarı da 5629 kiledir. Sancağın toplam gelirine göre arpa öşrü miktarı % 5.79'luk bir paya sahiptir.

3- Mısır öşrü: Öşr geliri olarak 3. sırayı alır. Sancakta mısırdan alınan öşrün tutarı 42366 akçedir. Öşr olarak alınan ürün miktarı ise 5461 kiledir. Sancağın toplam gelirine göre mısır öşrü miktarı % 5.72'lik bir paya sahiptir.

4. Pamuk öşrü: Sancakta pamuk ziraati çok yaygın olmamakla beraber öşr tutarı olarak 4. sırayı almaktadır. Bunun sebebi de narh fiyatı yüksekliği olsa gerektir. Sancak genelinde pamuk öşrü tutarı 29752 akçedir. Öşr olarak alınan pamuk miktarı ise 1633 müd'dür.

5- Diğer mahsül öşürleri: Tüm sancakta meyveden alınan öşrün miktarı 2211 akçedir. Bostan öşrü tüm sancakta 550 akçedir. Soğan, sancakta iki köyde yetişmektedir. Toplam öşür tutarı 92 akçedir. Bir sanayi bitkisi olan kendir de sadece bir köyde yetişmektedir. Öşür olarak 100 akçelik bir gelir sağlar. Bazı yerlerde ürün üzerinden, bazı yerlerde de kök sayısına göre alı-

nan bağ öşrü tutarı tüm sancakta 3182 akçedir. Sancakta Nâhiye-i Ahiha dışında tüm nâhiyelerde ceviz yetişmektedir. Tüm sancaktaki öşrü ceviz miktarı 5405 akçedir.

6- Resm-i Bağat: Buğday, arpa, çeltik gibi ürün gelirlerinden hemen sonra gelen bu verginin toplam miktarı tüm sancakta 19509 akçedir. Sancağın toplam gelirine göre Resm-i bağat miktarı % 2.63'lük bir paya sahiptir.

7- Resm-i Çeltik: Kulb Sancağı'nda çeltik üretimi yaygın olmadığından ötürü fiyatı çok yüksektir. Öşr miktarı 433.3 müd. olmasına rağmen maddi karşılığı 86730 akçedir. Sancağın toplam gelirine göre Resmi Çeltik miktarı % 5.76'lık bir paya sahiptir.

b- Arıcılıkla İlgili Vergiler:

Resm-i Kûvvare: Kulb Sancağı'nda tahrir defterine göre resm-i kuvvare 2265 akçe idi. Kulb nâhiyesinde 393, Ciska'da 973, Ahiha'da 426, Rabat'ta 334 akçedir.

c- Hayvancılıkla İlgili Vergiler:

1- Resm-i Ganem: Kulb Sancağı'nda tahrir döneminde 54754 akçe resm-i ganem vergisi hasil olmuştur. Bu rakamın 53000 akçesi Nâhiye-i Kulb'a 1754 akçesi de Nâhiye-i Boşat'a aittir.

Sancağın toplam gelirine göre resm-i ganem miktarı % 7.30'lık bir paya sahiptir.

2- Hayvancılıkla ilgili diğer vergiler: Sancak genelinde resm-i mağara ve kışlakçıyan ismiyle toplanan verginin miktarı 1040 akçe, resm-i küm ve yatak 1654 akçe, resm-i otlak 490 akçedir.

d- Şahsa Bağlı Vergiler:

1- Resm-i çift: Bu verginin alınmasında esas olan topraktır⁽²⁵⁾. Sancakta 137 nim çift, 46 tam çift kayıtlıdır. Resm-i çift tam çiftten 50, nim çiftten 25 akçe tespit edilmiştir⁽²⁶⁾. Buna göre sancakta resm-i çift olarak alınan vergi miktarı 5725 akçedir.

2- Resm-i bennâk: Diyarbekir Vilâyeti Kânunnâmesi'ne göre Resm-i Bennâk 12 akçedir⁽²⁷⁾. Tahrir yapıldığı dönemde sancaktan toplam 12505

(25) Bkz. 1540 tarihli Diyarbekir Vilayeti Kanunnâmesi, Ömer Lütfi Barkan, Kanunlar, I, s. 133.

(26) Bkz. Diyarbekir Vilayeti Kanunnâmesi, mad. 7 (H. 972).

(27) Bkz. Diyarbekir Vilayeti Kanunnâmesi, mad. 7 (H. 972).

akçe resm-i bennâk geliri elde edilmiştir. Sancağın toplam gelirine göre resm-i bennâk miktarı % 1.68'lik bir paya sahiptir.

3- Bu türden diğer vergiler: Mücerredlerden eli iş tutanları resm-i mücerred adı altında 6 akçelik vergi vermektedirler⁽²⁸⁾. Mart ayı başlarında alınan bu verginin hasılı 1696 akçedir. Mahiyet itibarıyla çift resmine karşılık alınan resm-i ispenç⁽²⁹⁾ her hristiyandan 25 akçe olarak toplanmakta idi. Ona göre tahrir döneminde sancakta 77430 akçe resm-i ispenç toplanmıştı. Sancağın toplam gelirine göre resm-i ispenç miktarı % 10.46'lık bir paya sahiptir. Çift resmini teşkil eden hizmetlerden biri olarak, köylünün sipahiye karşı yükümlü olduğu hizmetinin para olarak karşılığı olan âdet-i ırgadiye⁽³⁰⁾ için sancakta her haneye üç gün hizmet yazılmış olup, her günü ikişer akçe tayin edilmiştir⁽³¹⁾. Tahrir döneminde âdet-i ırgadiye vergisi toplamı 20491 akçedir. Sancağın toplam gelirine göre âdet-i ırgadiye miktarı % 2.76'lık paya sahiptir.

e- Maktu ve Mukata'a Türü Vergiler:

Kulb Sancağı'nda tam ve yarım sene çalışan 60 adet değirmen vardır. Bunlardan resm-i asiyab adıyla alınan verginin toplamı 2400 akçedir. Tüm sancakta 9 boyahane ve 1 mumhane vardır. Bu tesislerin vergileri mukataa usûlüyle toplanmakta olup gelir 50670 akçedir. Sancağın toplam gelirine göre mumhane ve boyahane mukata'ası % 6.84'lük paya sahiptir. Koyun, keçi ve büyükbaş hayvan derilerinin işlendiği debbâğhane sancakta bir tanedir ve sağlanan gelir de 300 akçedir. Yava ve Kaçkun, Tarha-i Çakır, Mahsûl-ü Beytü'l Mal ve Mal-ı Gaib, Mahsûl-ü Kilise-i Asker, Mahsûl-u İhtisab ve Mahsûl-u Memlehâ-ı Herend isimleriyle kayıtlı olan mukata'a türü vergilerin de toplamı 5600 akçe tutmaktadır.

f- Ticarî Faaliyetlerden Alınan Vergiler:

1- Bac-ı ubûr: Bölgeden geçen kervanlardan alınan vergi türüdür. Kulb Sancağı'nda her yük için 25 akçe alınmaktaydı⁽³²⁾. Sancaktaki bac-ı ubûr geliri 16000 akçe tutmaktadır.

(28) Bkz. Diyarbekir Vilayeti Kanunnâmesi, mad. 7 (H. 972).

(29) Bkz. Diyarbekir Vilayeti Kanunnâmesi, mad. 7 (H. 972) ve M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, s. 88; ayrıca bkz. Halil İncalcık, "...Raiyyet Rüsümü", Belleten, XXIII/92, s. 604.

(30) Halil İncalcık, "Raiyyet Rüsümü", s. 579.

(31) Diyarbekir Vilayeti Kanunnâmesi, mad.7 (H.972).

(32) Bkz. T.K.A. T.D. Kulb, s. 140.

g- Arızî Vergiler:

Çiftlik tasarruf edenlerin senede bir kereye mahsus vermekte oldukları tapu-deştbanı ile arus vergisi hasılı 13248 akçedir. Sancağın toplam gelirine göre % 1.79'luk bir paya sahiptir⁽³³⁾. Tahrirlerde miktarı evvelden tahmini olarak yazılan ve nelerden alındığı belirtilmeyen bir vergi türü olan bad-ı hevânın toplam hasılı 23268 akçe, sancak geliri toplamından aldığı pay ise % 3.14'tür. Bennak veya mücerred kaydedilen reayanın tasarruf ettiği arazi için ödediği vergi olan resm-i zemîn hasılı 3586 akçedir⁽³⁴⁾.

h- Tahrir defterine göre narh fiyatları:

Defterlerde sipahinin aldığı öşürler ürünlere göre bazen aynî, bazen de nakdî olmaktadır. Böyle bir sistem içerisinde öşre tâbî ürünlerin narh fiyatlarını bulmak öşürleri aynî olarak alınanlar için kolay olacaktır. Çünkü defterlerde bu ürünlerden alınan öşr miktarı kile veya müd olarak kaydedilmiş, hemen altına da nakit olarak değerleri yazılmıştır. Bundan yola çıkarak öşr olarak alınan ürün miktarını kullanarak bir bölme işlemiyle ürünlerin birim fiyatı bulunmuştur. Öşrleri nakdî olarak alınan ürünler için böyle bir işlem söz konusu olamamaktadır.

Buna göre sancakta tespit edilen narh fiyatları şöyledir:

Ürünler	Birim Fiyat
Buğday	12 akçe
Arpa	8 akçe
Mısır	8 akçe
Mercimek	10 akçe
Pamuk	20 akçe
Çeltik	200 akçe

Sancağın Ciska, Ahiha, Boşat ve Kulb nâhiyelerinde bu fiyatlar aynıyken, Rabat Nâhiyesi'nde ürün başına fiyatlar ikişer akçe daha düşüktür.

(33) Daha geniş bilgi için bkz. M.T.M., Osmanlı Kanunnâmeleri, I, S. 149 ve 1528 Tarihli Kütahya Livası Kanunu, Ömer Lütfü Barkan, Kanunlar I, s. 26.

(34) Daha geniş bilgi için bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda reayadan alınan vergi ve resimler", D.T.C.F.D., C.5, s. 504.

SONUÇ

16. yüzyılda Kulb Sancağı, Kulb, Ciska, Ahiha, Rabat ve Boşat nâhiyelerine ayrılmıştı. Toplam 5 nâhiye ve 108 köyden oluşan sancakta, müslim köy sayısı 65, gayri müslim köy sayısı 41, karışık iskân edilmiş köy sayısı ise 2'dir.

Bu dönemde sancak köylerinde yaşayan toplam nüfus 16147 olup, 10547'si gayrimüslim, 5610'u müslim nüfustur. Her ne kadar daha evvelki dönemden gelen bir fazlalık söz konusu olsa da zamanla göç, İslâmlaşma gibi sebeplerle bu nüfus şu anda sifıra düşmüştür.

Sancakta toprak, mirî arazi statüsüne tâbi birtakım gelir kısımlarına ayrılmıştır. Bunlar has, zeamet ve tımarlardır. Bu gelirler içinde en büyük payı sancak beyi hasları alır. 221005 akçe tutarındaki sancak beyi haslarını, 133525 akçe tutarındaki padişah hasları, 86919 akçe tutarındaki zeametler, 85420 akçe tutarındaki tımarlar, 80000 akçe tutarındaki Zilan - Besyan - Bucıyan sancak beyi hasları ve 32000 akçe tutarındaki Mahmudî Hasan Bey Has'ı gelirleri takip etmektedir.

Sancaktaki iktisadî faaliyetlerin başında ziraat gelmektedir ki, en çok buğday, arpa, pamuk yetiştirilmekle beraber, mercimek, ceviz, nar, bostan, üzüm ve diğer bağ ürünleri ziraati yapılmaktadır. Tarımdan sonra koyun ve keçi üretimine yönelik küçük baş hayvancılık ve arıcılık faaliyetleri de göze çarpmaktadır. Sancaktaki konar - göçerler ise iktisadî hayata bir ölçüde canlılık katmaktadırlar. Bütün bu ekonomik devinimi ihtiyaca dayalı küçüksanayi tesislerinin oluşturduğu sistem de desteklemektedir. Bu verilere paralel olarak vergi gelirlerinden en büyük payı da öşre tâbi vergi gelirleri almaktadır.

Bütün bu değerlendirmeler sonucunda 16. yüzyıl sonlarına doğru Kulb Sancağı'nın ekonomik - sosyal ve kültürel tarihinin bir kesiti sınırlı da olsa aydınlatılmış olmaktadır.

EKLER
Tablo I

SANCAK KÖYLERİ						
Nâhiye-i Kulb						
		Nefer	Hane	Mücerred	Nüfus	Nahiye Genel Nüfusu'na %si
Hınzı	GM	12	-	-	60	1.4
Saltan	GM	91	-	-	455	11
Girindiş	GM	3	-	-	15	0.3
Halin	GM	52	45	7	187	4.5
Hacı Ebdal	M	15	15	-	75	4.5
Mezra'a-ı Şilanis	M	10	7	3	31	0.7
Sevind	GM	16	13	3	55	1.3
Aşmansur	GM	8	6	2	26	0.6
Hamaz	M	19	18	1	73	1.7
Fırka-i Büzürk	GM	40	38	2	73	1.7
Beşir	GM	2	-	-	10	0.2
Başka	C.Müs.	19	-	-	95	2.2
	C.Nas.	66	-	-	330	7.9
Leylas	M	63	60	3	243	5.8
Görmik	GM	21	-	-	105	2.5
Cebisi	M	40	32	8	136	3.2
Mübarek-i Ulyâ	M	9	7	2	30	0.7
Mübarek-i Sufiâ	M	3	3	-	15	0.3
Harslu	GM	48	37	-	159	3.8
Kışlak-ı Kebîr	M	14	9	5	39	0.9
Kızılâl	M	15	9	6	42	1
Bazrûnd	M	19	11	8	52	1.2
Biran	M	7	5	2	22	0.5
Başimi	M	7	4	3	19	0.4
Handûf	M	12	7	5	33	0.7
Kışlakkandil	M	3	-	-	15	0.3
Sindac	M	10	6	4	28	0.6
Mezra'a	M	12	10	2	42	1
Del Hizan	M	7	5	2	22	0.5
Keyhirvan	GM	11	10	-	41	0.9
Adis	GM	6	5	-	21	0.5
Şilanos	GM	94	-	-	470	11.3
Dedeveli	GM	4	-	-	20	0.4
Mirbat	M	12	11	-	45	1.08
Delin	GM	11	-	-	55	1.3
Askâr	GM	15	-	-	75	1.8
Ketiki	GM	5	-	-	25	0.6
Mezra'a-ı Sur	GM	10	-	-	50	1.2
Azadgök	GM	25	20	-	85	2.05
Hub	GM	18	-	-	90	2.1
Fırka-i Küçük	GM	9	-	-	45	1.08
Tönâne	GM	5	-	-	25	0.6
Dertil	M	12	11	1	45	1.08
Fevkû'l Çeş-i Sufiâ	M	15	11	4	48	1.16
Fevkû'l Çeş-i 'Ulyâ	M	14	10	4	44	1.06
Barüne	GM	65	-	-	325	7.8
Mamalan	M	5	3	2	14	0.3
Pirzân	M	9	-	-	45	1.0871
Toplam		425	988	79	4136	

Nâhiye-i Kulb'a ait:

Toplam Köy Sayısı	:47	M. Hane	:230	M. Nefer	:334
G.M. Köy Sayısı	:23	GM. Hane	:195	GM. Nefer	:654
M.Köy Sayısı	:23	M.Mücerred	:65	T.Nefer	:988
Karşık	:1	GM. Mücerred	:14		
G.M. Nüfus	:2908 %'si 70.30				
M. Nüfus	:1228 %'si 29.69				

Nahiye-i Ciska						Nahiye Genel Nüfusu'na
		Nefer	Hane	Mücerred	Nüfus	%'si
Harka	M	102	79	23	339	5.68
Tiyaks	M	28	22	6	94	1.57
Pasur	GM	32	28	4	118	1.97
Deyas	M	81	60	21	266	4.46
Ciska	MC	78	70	8	288	4.83
	GMC	547	485	62	2002	33.57
Alazuk nd. Umur	GM	110	94	16	392	6.57
Holukan	M	100	71	29	313	5.24
Cacanlu	M	37	33	4	136	2.28
Şehnâd-ı İslâm	M	23	22	6	94	1.57
Şukran nd. Üregir	M	22	14	8	64	1.07
Til Buran	M	7			35	0.58
Çavuşan	M	37	34	3	149	2.49
Kerran	M	22	17	5	73	1.22
Köy-ü İslâm	M	48	32	16	144	2.41
Kakves	GM	19	11	8	52	0.87
Arkati	M	39	34	5	141	2.36
Til Dede (Deve?)	M	22	17	5	73	1.22
Tiyaks-ı Kefere	GM	46	34	12	148	2.48
Güdergân	M	17	12	5	69	1.15
Bo'atis	M	72	61	11	255	4.27
Şey Şahan	M	3			15	0.27
Hoşnik	M	28	22	6	94	1.57
Şah Barnüd (Bartöd)	M	10	9	1	37	0.62
Gözirek	M	15	13	2	54	0.90
Harharuh	M	14	11	3	47	0.78
Hatara	M	10	9	1	37	0.62
Zara	M	13	11	2	46	0.77
Hamidî	M	3	2	1	9	0.15
Kasriyye	M	5	4	1	17	0.28
Erkend	M	5			25	0.41
Zikdi	M	19	15	4	64	1.07
Sertüd	M	8	6	2	26	0.43
Andük	M	9			45	0.75
Gömanik	M	12	11	1	45	0.75
Beytü'l beyân	M	3			15	0.25
Ürek nd. Pir Veli	M	39	34	5	141	2.36

M. Hane :725	M. Nefer :877	M. Müc :184	M. Nüfus :3250
GM. Hane:652	GM. Nefer :754	GM. Müc :102	GM. Nüfus:2712
T.Hane :1377	T. Nefer :1631	T.Müc :286	Top.Nüfus :5962
Nâhiye-i Ciska'ya ait:			
Toplam Köy: 36	GM. Nüfus %'si :45.48		
GM. Köy :4	M.Nüfus %'si :54.51		
M.Köy :31			
Karışık Köy: 1			

Nâhiye-i Ahiha						
Ahiha		Nefer	Hane	Mücerred	Nüfus	%'si
Ahiha	GM	224	177		755	80.49
Seküdlar	GM	21			105	11.19
İbrahimî	M	21	19	2	78	8.31

Toplam							
M.Hane	:19	M.Nefer	:21	M.Müc	:2	M.Nüfus	:78
GM.Hane	:177	GM.Nefer	:245			GM.Nüfus	:860
T.Hane	:196	T.Nefer	:266			Top.Nüfus	:938
M.Köy	:1	GM.Köy	:2	T.Köy	:3		

Nâhiye-i Rabat						
		Nefer	Hane	Mücerred	Nüfus	%'si
Bakımas	GM	89	64	25	281	8.88
Herend	GM	14	9	5	41	1.29
Hacanisi	GM	54	46	8	192	6.07
Herde	GM	32	27		113	3.57
Nefs-i Rabat	C. Müslim	15	13	2	54	1.70
	C.GM	198	150		648	20.43
Kakırtıl	M	34	20	14	94	2.97
Han Aydallu	M	17	14	4	59	1.86
Salip	GM	122	87	35	383	12.11
Timokan	M	10	10		50	1.58
Başmıta	GM	20	17	3	71	2.24
Har	GM	11	10		41	1.39
Bakıryne	GM	49	34	15	151	4.77
Malabadi		6			30	0.94
Masvend nd						
Baskend	GM	43	30		133	4.20
Dirun	M	16	14	2	58	1.83
Beksi	GM	122	94		404	12.77
Pir musî	GM	119	80		359	11.35

ToplamKöy Sayısı	:17	M.Hane	:71	M.Nefer	:98
G.M.Köy Sayısı	:11	GM.Hane	:648	GM.Nefer	:889
M.köy Sayısı	:5	M.Mücerred	:21	T.Nefer	:987
Karışık	:1	GM. Mücerred	:19		

G.M. Nüfus	:2817 %'si 89.08
M.Nüfus	:345 %'si 10.91

Nahiye-i Boşat						
		Nefer	Hane	Mücerred	Nüfus	%'si
Atşan (İtşan)	M	19	13	6	58	3.18
Mefarkin	C.M	52	42	10	183	10.06
	C.GM	98	97	23	339	18.63
Kulfa	M	6	6		30	1.64
Bakus	GM	142	92		418	22.97
Boşat*	GM	130	91		403	22.15
Sidakni	M	36	29	7	123	6.76
Küfra (Küfri)	M	27	14	2/11 seyyid	113	6.21
Başernu	GM	24	22		90	4.94
Sucu	M	17	15	2	62	3.40

Nahiye-i Boşat'a toplamlar:

ToplamKöy Sayısı	:9	M.Hanc	:119	M.Nefer	:157
G.M.Köy Sayısı	:3	GM.Hanc	:280	GM.Nefer	:394
M.köy Sayısı	:5	M.Mücerred	:27	T.Nefer	:551
Karışik	:1	GM. Mücerred	:-		

G.M. Nüfus :%'si 68.71

M.Nüfus :%'si 31.28

* Kulb dışında bütün nefler de tabloya sokulmuş ve değerlendirilmiştir.

Tablo II

Sancaktaki Mezra'alar		
Mezra Adı	Bağlı Olduğu Köy	Bağlı Olduğu Nahiye
Evliyân	-	Kulb
Birceck	Karye-i Mezra'a ahalisi zira'at ider ve Karye-i Bepelu de zira'at ider	Kulb
Halyanos	Uzun zira'at oluyor resmi kö'm ve bennak virirler	Kulb
Deşt-i Bilas	-	Kulb
Sindi	-	Kulb
Mirhalan (Hâli ve harâbe)	-	Kulb
Mübâreki (Hâli ve harâbe)	-	Kulb
Hazret (Hâli ve harâbe)	-	Kulb
Hızır	Tabi-i Kışlak-ı Kebir Hasılı ayrı	Kulb
Zan (Hâli ve harâbe)	-	Kulb
Balsiri	Besyân taifesinden Karye-i Sâdikanda mütemekkin olanlar zira'at iderler Hâric ez defter	Kulb
Askabun (Hâli ve harâbe)	-	Kulb
Rasan (Der senk-i Zemin-i Görmüş ve Alagöz)	Deyyas	Ciska
Til Fakılı	Ciska	Ciska
Hâb	Ciska	Ciska
Kürdük	Ciska	Ciska
Temükür	Ciska	Ciska
Fakr	Ciska	Ciska
Hasamat	Ciska	Ciska
Şima'	Ciska	Ciska
Balkıne	Ciska	Ciska
Gök	Alazuk	Ciska
Firdes	Köy-ü İslâm	Ciska
İmdâd	Köy-ü İslâm	Ciska
Ötmenek	Güdergân	Ciska
Nasuh	Ahiha	Ahiha
Pirnuh	Bakırnas	Rabat
Suregân	Hacanisi	Rabat
Alihan	Hacanisi	Rabat
Dirün	Dirün	Rabat
Çalkanisi	Bekis	Rabat
Dakiri	-	Rabat
Ak mezra'a	Mefarikin	Boşat
Merhiye	-	Boşat
Hamidi	Besyânlu zira'at ider	Boşat
Temuş	Sucu	Boşat

Tahrir yapıldığı dönemde sancakta toplam 36 mezra'a vardır. Bu mezra'alarından 22 tanesi bir köye bağlıdır. 14 tanesi bağımsız mezra'adır. Bağımsız mezra'alarından iki tanesinde yakın köylerin ahâlisi, iki tanesinde ise aşiret mensupları ziraat etmektedirler.

Tablo III

Sancakta Üretimi Yaygın Olarak Yapılan Ürünler ve Miktarları				
Köyler	Buğday	Arpa	Mısır	Pamuk
Hınzı	190	110	400	25
Saltan	300	150	-	50
Girindiş	130	40	-	-
Helin	600	400	400	-
Hacı Abdal	50	25	-	-
Mezra'a-yı Şilanis	160	60	160	-
Sevend	260	160	400	-
Aşmansur	160	80	240	-
Hamaz	160	80	-	-
Fırka-i Büzürk	440	245	200	-
Beşir	155	75	-	25
Başka	800	400	400	50
Bilas	830	415	-	-
Görmik	265	320	240	75
Cebisi	640	320	240	75
Mübârek-i 'ulyâ	960	480	800	-
Mübârek-i Süflâ	1120	560	1120	-
Harslu	740	250	400	50
Kışlak-ı Kebir	240	120	200	-
Kızılal	240	160	240	-
Bazrund	240	160	160	-
Biran	250	125	165	-
Başımı	240	80	240	-
Handüf	240	160	160	-
Kışlak kandil	80	80	80	-
Sindac	240	75	240	-
Mezra'a	500	250	335	-
Del Hızan	350	175	150	-
Keyhirvan	320	240	250	-
Adis	80	80	160	-
Şilanos	250	80	800	50
Dede Veli	50	25	50	-
Mirbat	240	80	80	50
Delin	80	80	400	-
Askar	290	145	400	-
Ketiki	275	125	240	-
Mezra'a Sur	130	160	400	25
Azad Gök	210	100	240	25
Hub	420	230	240	25
Fırka-i Küçük	320	160	100	50
Tönüne	75	-	400	50
Derbeyt (Dertil)	160	-	400	-
Fevkü'l Ceyş-i Süflâ	160	80	160	50
Fevkü'l Ceyş-i 'Ulyâ	230	115	320	-
Barune	160	80	240	-
Marmalan	160	80	80	-
Pirzan	750	150	400	-
Harka	320	160	1800	-
Tiyaks	490	245	430	150
Pasur	290	145	480	325
Deyyas	160	700	700	-
Ciska	640	320	290	75
Alazuk	160	80	640	-
Holukan	420	210	210	-
Cacanlu	160	160	210	-
Şehnâd-ı İslâm	570	160	80	60
Şükran	230	80	160	50
Til Buran	580	290	250	80
Çavuşan	1225	610	80	-
Kerran	160	80	-	-
Köy-ü İslâm	1840	-	-	-

Köyler	Buğday	Arpa	Mısır	Pamuk
Kakves	365	115	240	5
Arkati	400	200	-	-
Til Dede	240	160	-	-
Tiyaks-ı Kefere	240	180	450	-
Güdergün	80	80	320	-
Bota'tis	380	190	560	50
Şeyh Şahan	240	120	-	80
Hoşnik	390	195	-	-
Şah Bartüd	210	80	160	65
Gözirek	240	160	160	-
Harharuh	540	255	80	5
Hatara	80	60	80	-
Zara	160	160	315	-
Hamidi	40	40	200	-
Kasriyye	150	75	300	-
Erkend	160	160	160	-
Zikdi	240	160	560	-
Sertüd	160	80	80	-
Andük	240	160	80	-
Gömanik	240	160	400	-
Beytül Beyân	80	40	160	-
Ürek (nd. Pir Veli)	450	225	900	-
Ahiha	1500	1500	-	900
İbrâhimi	950	475	80	-
Bakırmas	1680	825	-	200
Herend	250	125	80	160
Hacanisi	640	80	320	200
Herde	460	260	-	-
Nefs-i Rabat	950	475	305	150
Kakırtil	350	175	-	200
Han Aydallu	830	415	-	15
Salib	2930	1465	-	300
Temokan	300	150	-	-
Bağmuta	850	425	400	-
Har	350	175	160	30
Bakıyne	750	375	-	-
Malabadi	460	230	-	75
Masvend nd Baskand	1310	655	75	-
Dirun	1070	535	-	75
Bekis (Beksi)	210	105	1000	25
Pir müsi	1215	630	-	-
Mefarkin	4560	2280	-	300
Kulfa	180	90	80	90
Bakıs	1710	875	100	250
Boşat	980	490	1400	340
Sidakni	800	360	80	100
Küfr	730	365	365	225
Başemu	500	250	130	75
Sucu*	500	250	240	90
	54525	28145	27305	8165

* Nefisler de dahildir.

Tablo IV

Küçük Sanayi Tesislerinin Dağılım Tablosu				
Köy Adı	Tesis Adı ve Adedi	Alınan Vergi	Köy Hasılı	Verginin Hasıla %'si
Helin	Asiyâb 1 bâb	60	5710	1.05
Görmik	Asiyâb 1 bâb	60	3175	1.88
Şilânos	Boyahâne	6480	12106	58.52
Mirbat	Asiyâb 1 bâb	30	1416	2.11
Azadgök	Asiyâb 1 bâb	60	2218	2.70
Hub	Asiyâb 1 bâb	30	2653	1.13
Harka	Asiyâb 3 bâb	90	8310	1.08
Tiyaks	Asiyâb 1 bâb	60	4500	1.33
Ciska	Asiyâb 5 bâb	150	58000	0.28
	Boyahâne vemumhane	30000	58000	51.78
Şükrân	Asiyâb 1 bâb	30	1636	1.83
Kerran	Asiyâb 1 bâb	30	1306	2.29
Köy-ü İslâm	Asiyâb 3 bâb	180	4738	3.79
Arkâti	Asiyâb 1 bâb	60	2383	2.51
Tiryaks-ı Kefere	Asiyâb 1 bâb	60	3944	1.52
Bot'atis	Asiyâb 2 bâb	120	4000	3.00
Zara	Asiyâb 1 bâb	60	2433	2.46
Ahiha	Asiyâb 3 bâb	180	34768	0.51
	Boyahâne	4000	34768	11.50
Herend	Asiyâb 1 bâb	60	2392	2.50
Hacanisi	Asiyâb 2 bâb	90	6342	1.41
Nefs-i Rabat	Boyahâne	5000	32000	15.62
	Asiyâb 2 bâb	120	32000	0.37
Kakırtıl	Asiyâb 1 bâb	60	2903	2.06
Salip	Boyahâne	1250	17231	7.25
Baskand	Asiyâb 2 bâb	60	6061	0.98
Beksi	Asiyâb 3 bâb	90	8000	1.12
	Boyahâne	500	800	6.25
Mefarikin	Boyahâne	2000	33308	6.00
	Asiyâb 18 bâb	540	33308	1.62
Baküs	Asiyâb 4 bâb	120	12976	0.92
Boşat	Boyahâne	1440	12745	0.94
Nefs-i Kulb	Boyahâne	10000	-	-
	Debbaghâne	300	-	-
Tüm gelire göre sanayi	70 tesis	63370	287257	

Tablo V

Sancaktaki Tam ve Nim Çift Dağılım Tablosu:				
Köy Adı	Nâhiye Adı	Hane Adı	Nim Çift	Çift
Mübârek-i Ulya	Kulb	7	4	-
Mübârek-i Sufla	Kulb	3	-	3
Harka	Ciska	79	26	3
Deyas	Ciska	60	3	-
Holukan	Ciska	71	10	1
Cacanlu	Ciska	33	4	1
Şehnâd-ı İslâm	Ciska	22	9	-
Köy-ü İslâm	Ciska	32	12	-
Bot'atis	Ciska	6	16	-
Hoşnik	Ciska	22	2	3
Zara	Ciska	11	3	-
Hamidî	Ciska	2	2	-
Zikdi	Ciska	15	4	-
Sertüd	Ciska	6	2	-
Andük	Ciska	-	2	-
Gömanik	Ciska	11	2	-
Ürek (nd. Pir Veli)	Ciska	34	4*	-
İbrahimî	Rabat	19	3	-
Nefs-i Rabat	Rabat	13	2	-
Kakırkil	Rabat	20	3	5
Hay Aydollu	Rabat	14	-	8
Malabadi	Rabat	-	6	-
Dirûn	Boşat	14	7	4
Atşan	Boşat	13	3	4
Mefarikin	Boşat	42	-	13
Kulfa	Boşat	6	3	1
Sidakni	Boşat	29	8	-
Küfr	Boşat	14	7	-
	Toplam	613	132	51

* Müslüman Cema'at olmasına rağmen resmî çift yazılmamış.

HARİTALARA DAİR

Çalışmaya ek olarak verilen haritaların tümünde 1/500.000 ölçek kullanılmıştır.

Harita I'de Kulb Sancağının köyleri defterdeki sıraya göre numaralandırılarak gösterilmiştir. (Yerleşim haritası)

Harita II'de Kulb Sancağında nüfus dağılımı gösterilmiştir. Her nokta 10 kişiyi ifade eder. (Nüfus dağılımı haritası)

Harita III'de Sancaktaki küçük sanayi tesislerinin nâhiye ve köylere göre dağılımı gösterilmiştir. (Sanayi tesisleri dağılım haritası).

Harita IV'de nüfus yoğunluğuna göre köyler sınıflandırılmış ve bu köyler sahip oldukları hane sayılarına göre çeşitli sembollerle gösterilmiştir. (Hane yoğunluğuna göre köyler haritası)

Harita V'de Sancak arazisi fiziki yapısına göre incelenmiş ve arazi dağlık ve düzlük arazi olarak değişik sembollerle gösterilmiştir. (Sancağın fizikî durum haritası)

Köyler ve Numaraları

Nâhiye-i Kulb	
K1- Hınzı	K20- Kızlal
K2- Saltan	K21- Bazrund
K3- Girindiş	K22- Biran
K4- Halin	K23- Bâşimi
K5- Hacı Ebdal	K24- Handüf
K6- Mezra'a-ı Şilanis	K25- Kışlak Kandil
K7- Sevind	K26- Sindac
K8- Aşmansur	K27- Mezra'a
K9- Hamaz	K28- Del Hizan
K10- Fırka-i Büzürk	K29- Keyhirvan
K11- Beşir	K30- Adis
K12- Başka	K31- Şilanos
K13- Leylas	K32- Dede Veli
K14- Görnik	K33- Mirbat
K16- Mûbarek-i Ülyâ	K34- Delin
K17- Mûbarek-i Suflâ	K35- Askâr
K18- Harslu	K36- Ketiki
K19- Kışlak-ı Kebir	K37- Mezra'a-yı Sur
	K38- Azad Gök

K 39- Hub
 K40- Fırka-i Küçük
 K41- Tönâne
 K42- Dertil
 K43- Fevkü'l Ceyş-i Sufla
 K44- Fevkü'l Ceyş-i Ülyâ
 K45- Barüne
 K46- Mamalan
 K47- Pirzan

Nahiye-i Ciska

C1 - Harka
 C2 - Tiyaks
 C3 - Pasur
 C4 - Deyas
 C5 - Alazuk (nd umûr)
 C6 - Holukan
 C7 - Cacanlu
 C8 - Şehnâd-ı İslâm
 C9 - Şükran (nd Üregir)
 C10 - Til Buran
 C11 - Çavuşan
 C12 - Kerran
 C13 - Köy-ü İslâm
 C14 - Kakves
 C15 - Arkati
 C16 - Til Dede
 C17- Tiyaks-ı Kefere
 C18- Güdergân
 C19- Bot'atis
 C20- Şeyh Şahan
 C21- Hoşnik
 C22- Şah Barnüd

C23- Gözirek
 C24- Harharuh
 C25- Hatara
 C26- Zarâ
 C27- Hamîdî
 C28- Kasriyye
 C29- Erkend
 C30- Zikdi
 C31- Serküd
 C32- Andük
 C33- Gömanik
 C34- Beytü'l Beyân
 C35- Ürek (nd. Pir Veli)

Nâhiye-i Ahiha

A1- Sekudler
 A2- İbrahimî

Nâhiye-i Rabat

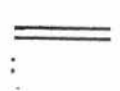
- R1- Bakımas
- R2- Herend
- R3- Hacıısı
- R4- Herde
- R5- Kakırtıl
- R6- Han Aydallu
- R7 - Salıp
- R8 - Timokan
- R9 - Başımta
- R10 - Har
- R11 - Bakıyne
- R12 - Malabadi
- R13 - Masvend (nd. Başıand)
- R14 - Dirûn
- R15 - Bekis
- R 16 - Pirmusi

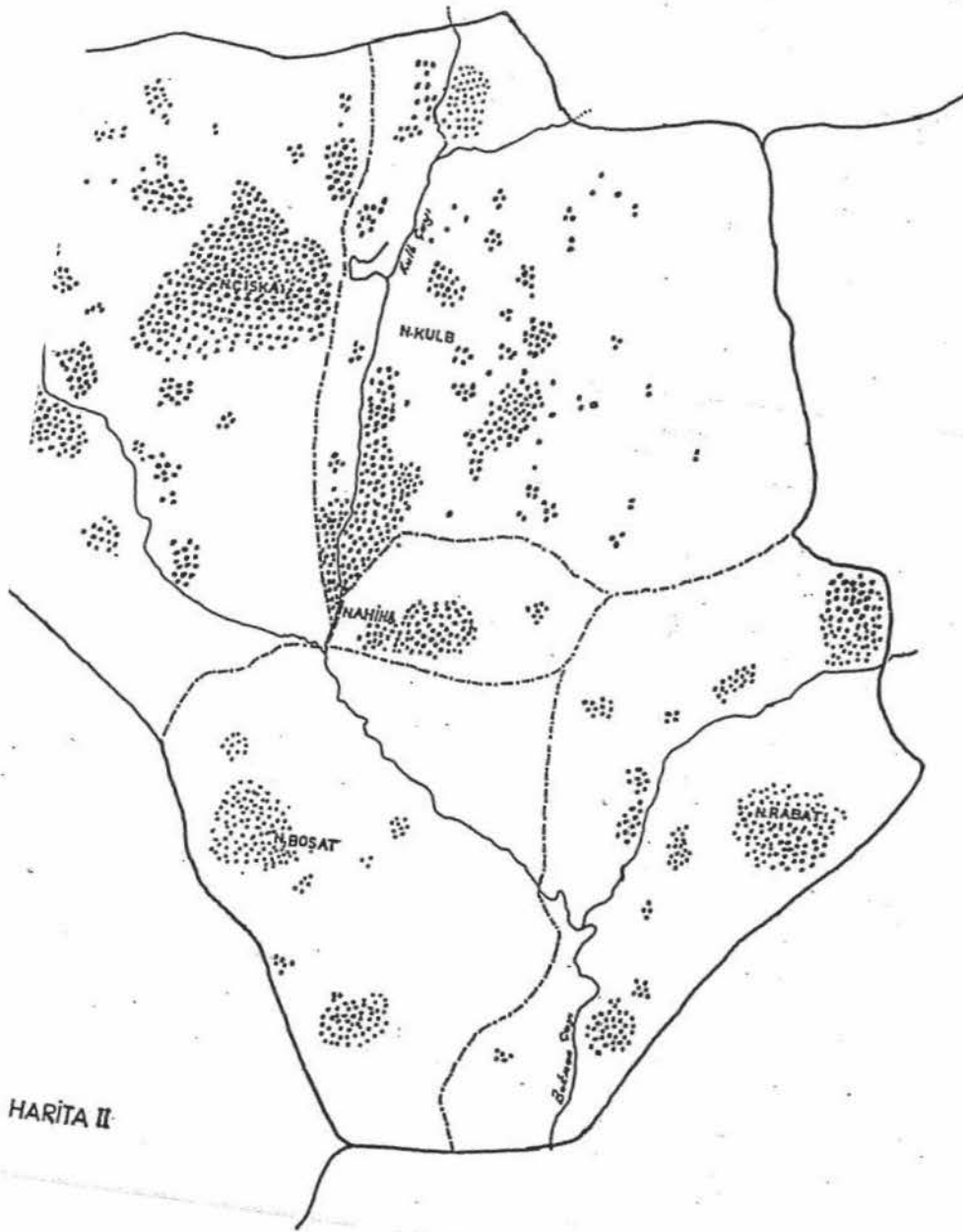
Nâhiye-i Boşat

- B1- Atşan
- B2- Mefarkin
- B3- Kulfa
- B4- Bakus
- B5- Sidakni
- B6- Küfrı
- B7- Başıernu
- B8- Sucu

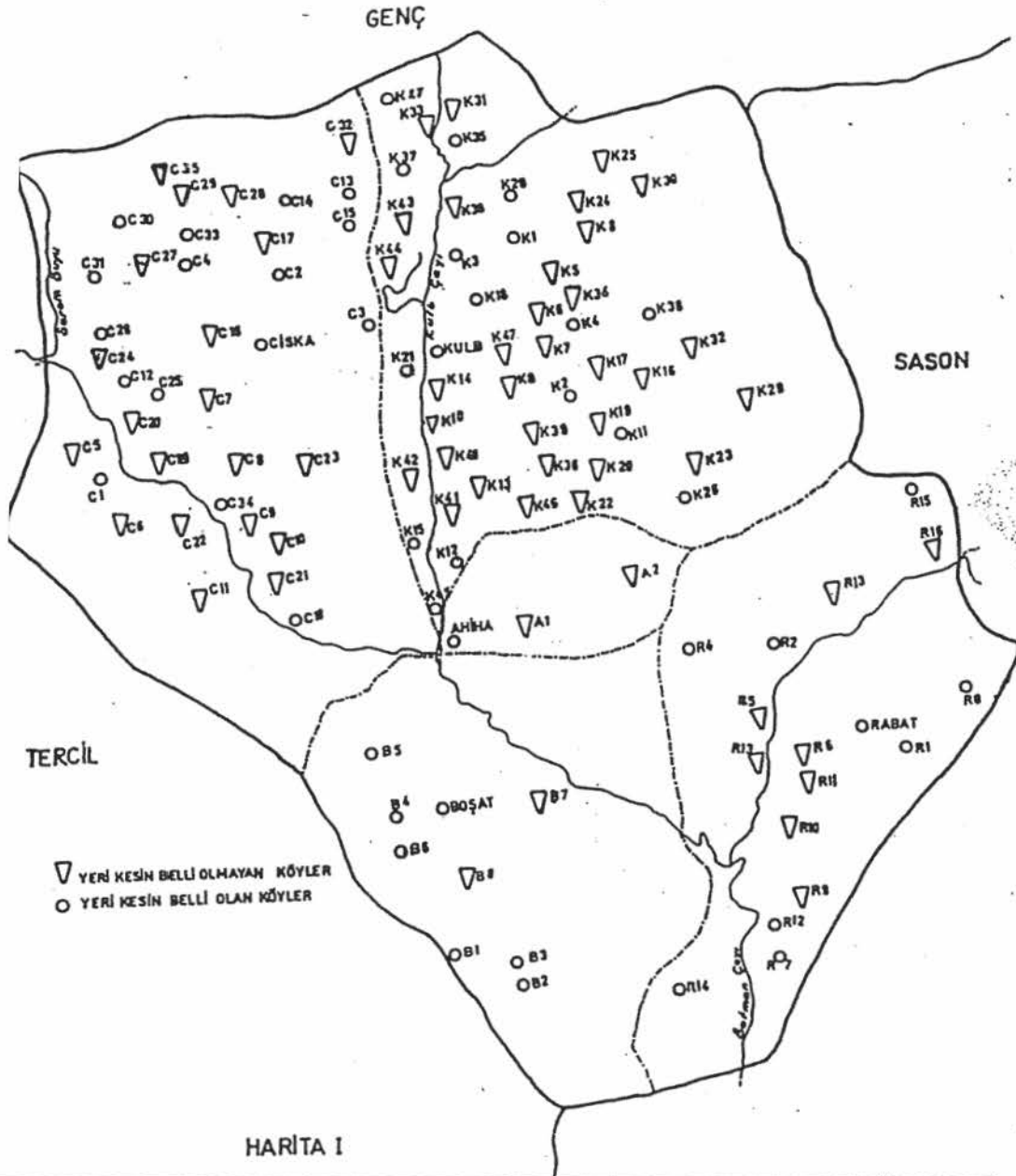

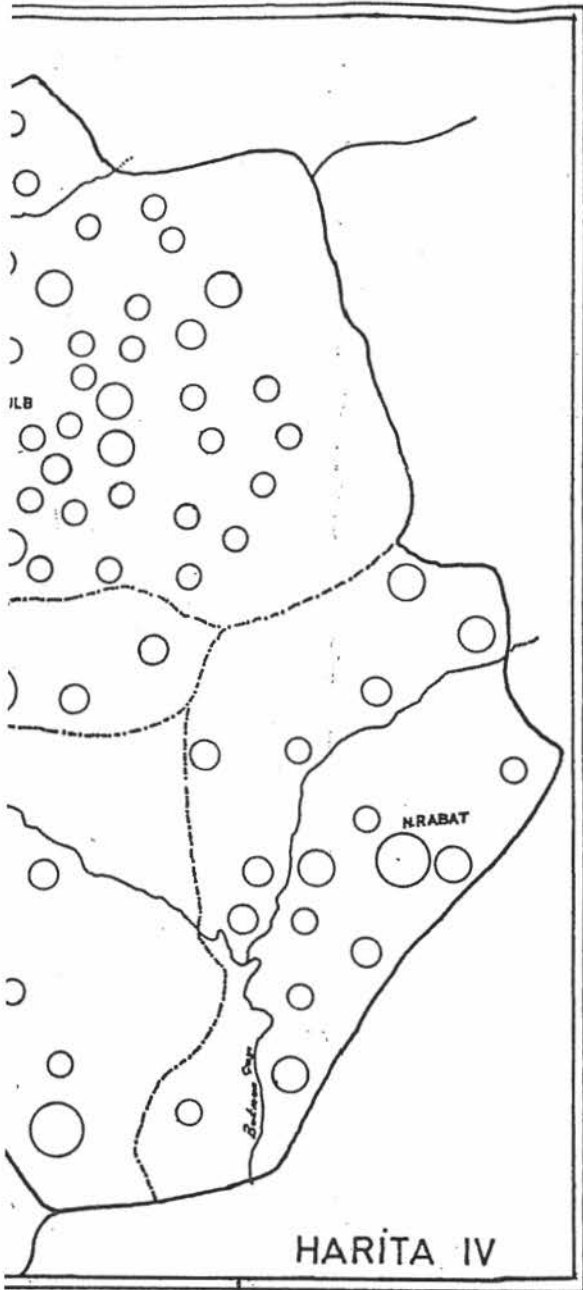
0-1:
16-
31-
101

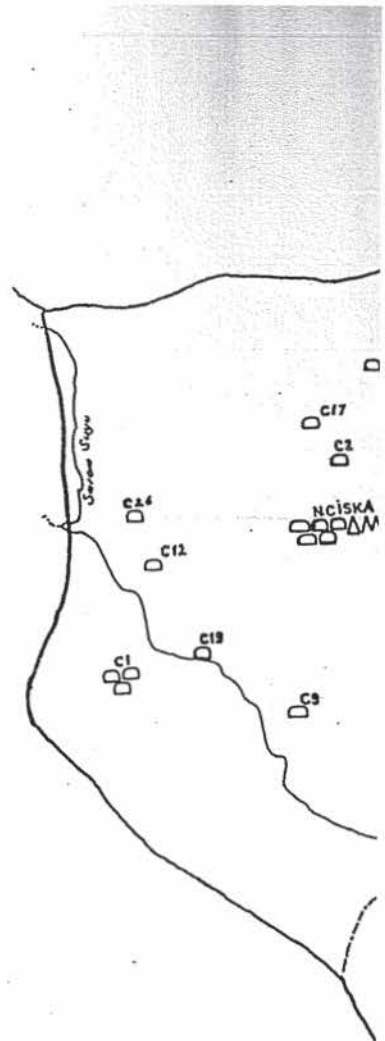

HARITA II

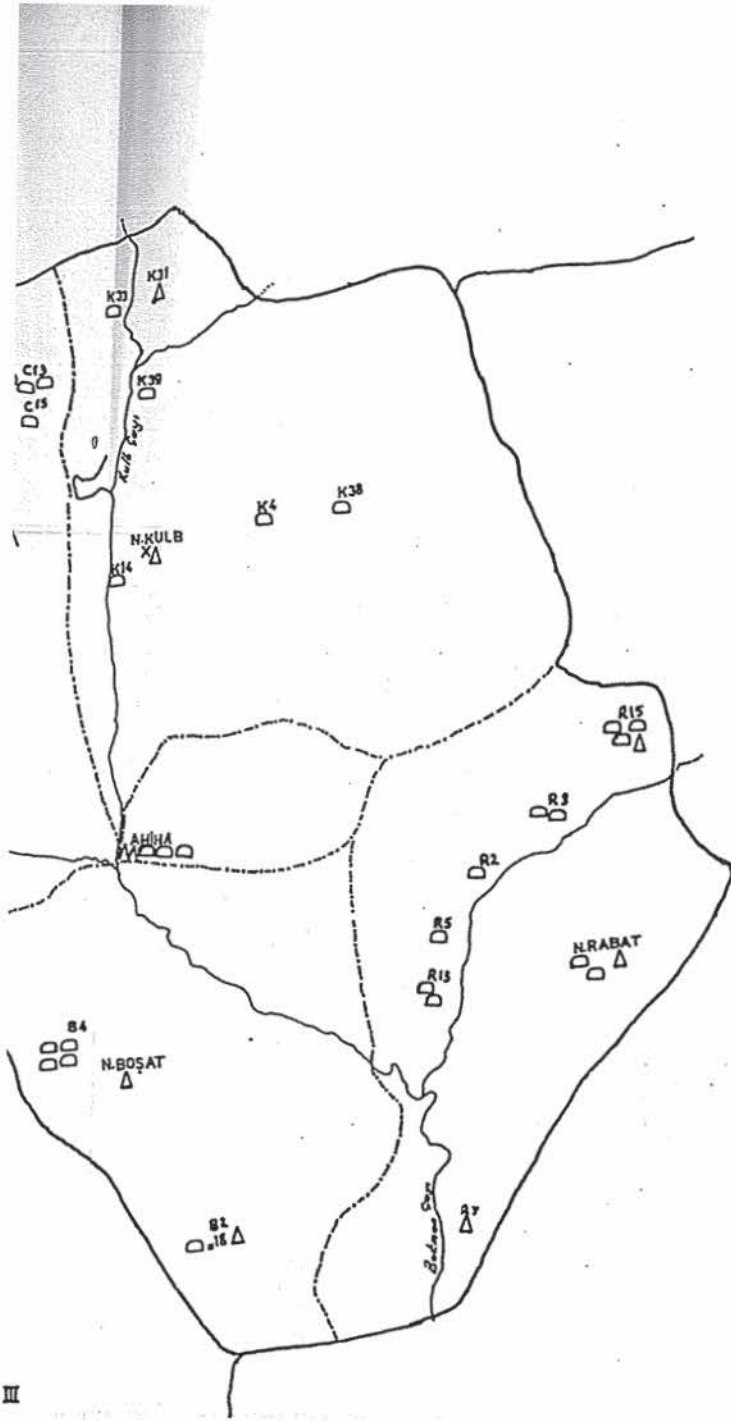

HARITA IV

XOEBAQHANE
 MMUMHANE
 Δ BOYAHANE
 □ ASIYAB

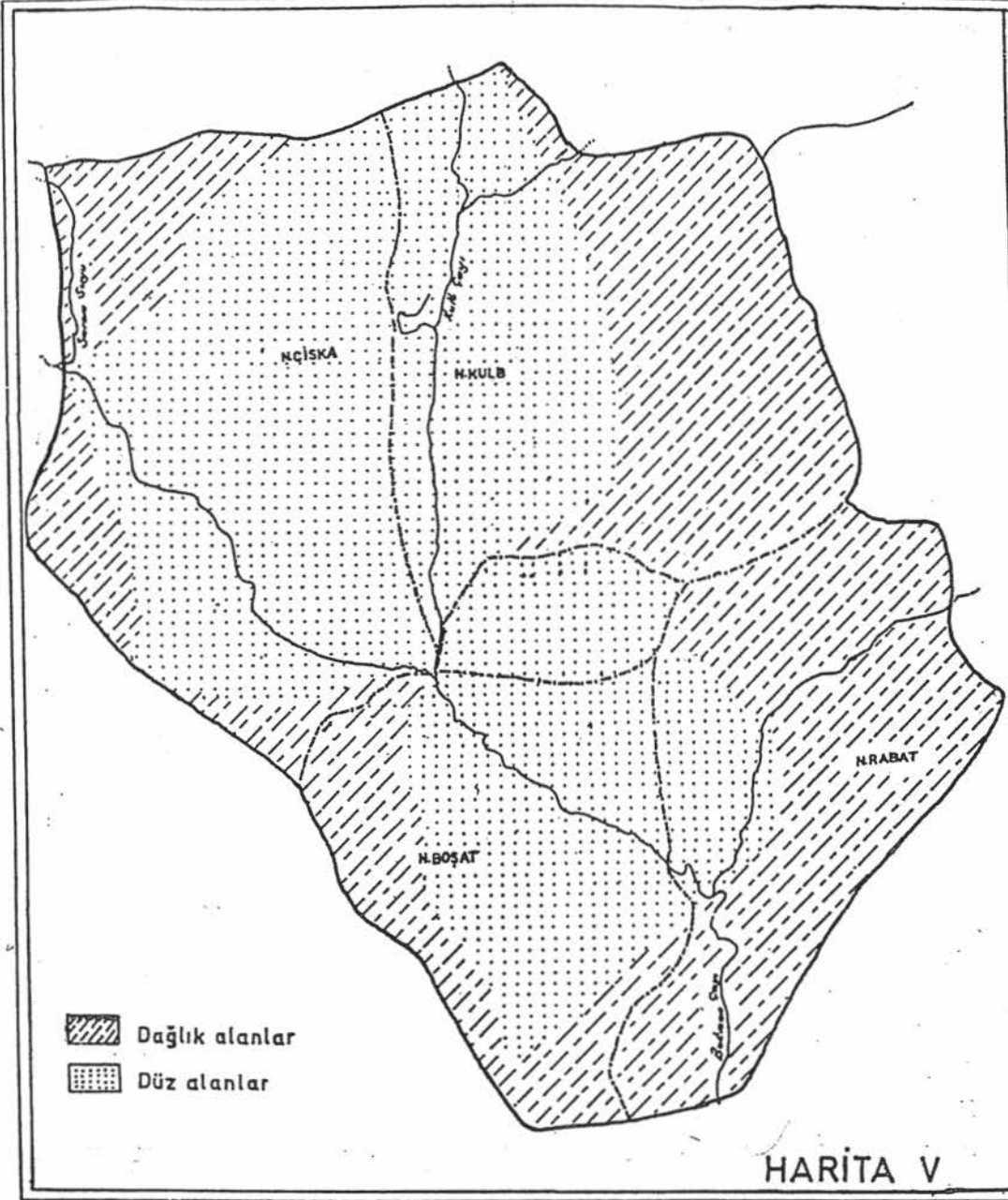
HARITA :

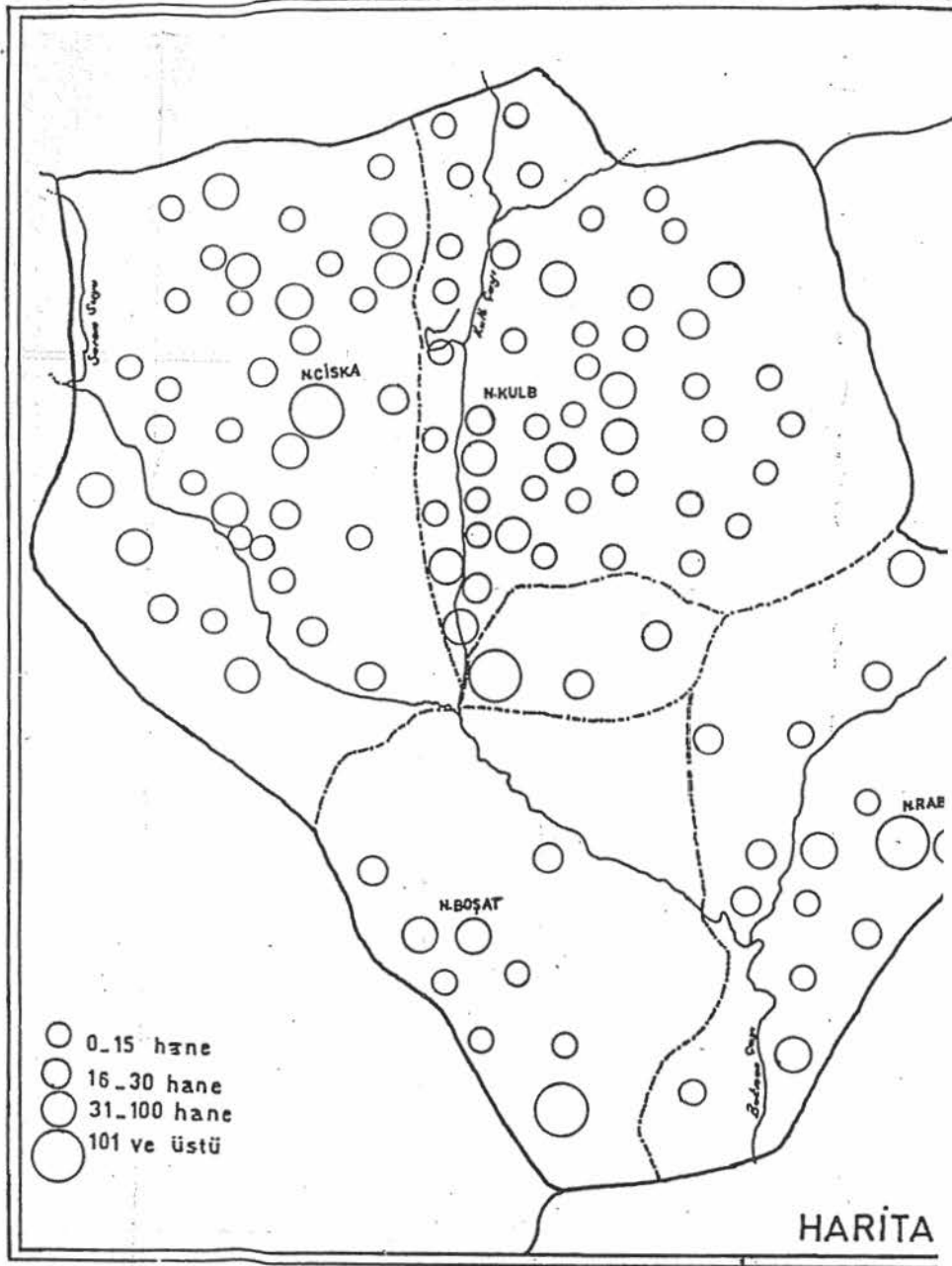

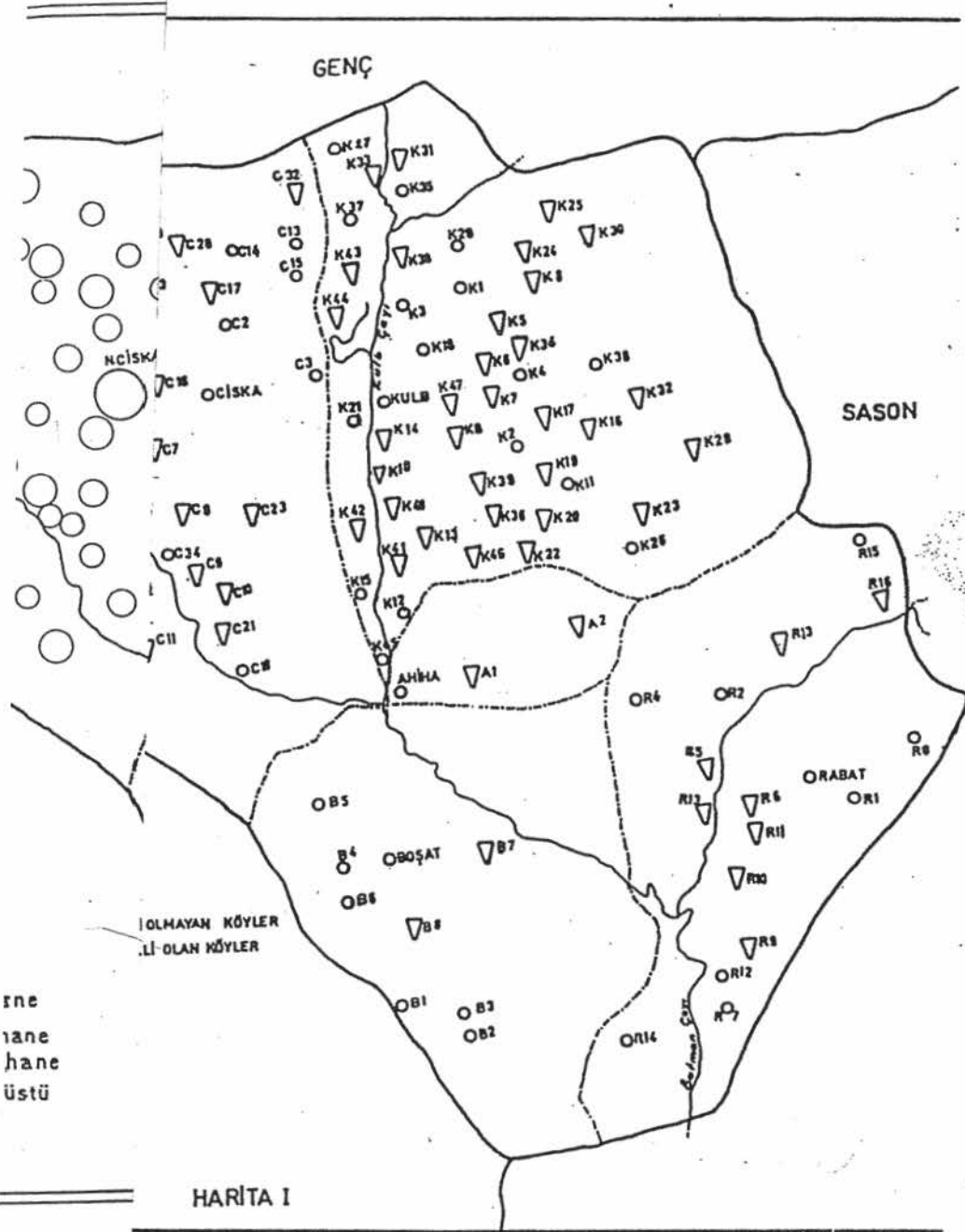
III

HARİT

rne
ane
hane
üstü

HARİTA I